

KADI SİCİLLERİ ÖRNEKLERİYLE PARA VAKIFLARINA GENEL BİR BAKIŞ

Aslıhan NAKİBOĞLU

Doç.Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
anakiboglu@ohu.edu.tr

Gülin ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Ü., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İİBF, Tarih Bölümü
gozturk@ohu.edu.tr

Özet

Tarihsel süreçte farklı fonksiyonlar üstlenen vakıflar; eğitimden sağlığa, kültürden alt yapı hizmetlerine ve sosyal güvenliğe kadar birçok alanda faaliyet göstermişlerdir. Vakıfların bir çeşidi olan “para vakıfları” ise toplumsal ihtiyaçları finanse edebilmek için kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu kendine özgü kabul edilen para vakıfları sayesinde yeni bir finansman yöntemiyle tanışmıştır. Para vakıfları esnafa, girişimciye ilerleyen süreçte ise tacirlerin ve çeşitli kamu kuruluşlarının finansman ihtiyaçlarını gidermeye çalışan bir kurum haline gelmiştir. Bu çalışma ile vakıflar ve para vakıfları hakkında bilgiler verilmiş, örnek teşkil etmesi açısından yirmi beş adet kadı sicilleri incelenmiş ve bu sicillerdeki para vakıflarını ilgilendiren olaylar değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Para Vakfı, Kadı Sicilleri, Para, Osmanlı

Abstract

The foundations that have different function in the historical process get into the act in many fields from culture to substructure services and social security. The “montes pietatis”, a variety of foundations, were established to finance social needs. The Ottoman Empire was introduced to a new method

of financing thanks to its unique montes pietatis'. Montes Pietatis' have become an institution tried to be meet financing needs of tradesmen and various public institutions. This study gives information about foundations and montes pietati, twenty-five of qadi records have been examined in terms of being examples and the events related to montes pietati in these records were tried to be evaluated.

Keywords: Foundation, Montes Pietatis, Qadi Records, Money, Ottoman

Giriş

Kamu hizmetlerinin birçoğu Osmanlı İmparatorluğu'nda vakıflar tarafından sağlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda vakıf sistemi kendinden önceki vakıf geleneğinin daha da geliştirilerek, imparatorlukta yaygın ve çok fonksiyonlu bir kurum haline gelme sürecidir. Vakıflar gerçekleştirdikleri faaliyetlerle birçok alanda ihtiyaç duyulan kurumsal alt yapı ve finansman ihtiyacının karşılanmasına oldukça büyük destek vermişlerdir. Öyle ki bu sistem sayesinde kişilerin ellerinde toplanan tasarruf veya servetler ihtiyaç duyulan alanların hizmetine sunulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinden itibaren ortaya çıkan para vakıfları; 18. yüzyıla gelindiğinde Anadolu'da ve Rumeli'de yaygınlaşarak her kentte vakıf kurumunu geliştirmiş ve böylelikle farklı alanlarda kendilerine özgü uygulamalar meydana getirmiştir. Bunun yanı sıra, vakıfa konu olan ürünleri de çeşitlendirilerek sahip oldukları vakıf sistemini daha da genişletmişlerdir. Bu da Osmanlı İmparatorluğu'nda vakıf sisteminin yeni bir unsuru olan ayrıca İslam Medeniyeti'ne önemli bir katkı olarak kabul edilen, benzeri olmayan "para vakıfları" olarak ifade edilmektedir. Küçük kredi kurumları olarak tanımlanan para vakıfları, bankacılık faaliyetlerinin yeterince gelişme göstermediği toplum yapısında hem bireysel hem de toplumsal anlamda nakit kredilerin sağlanmasında önemli görevler üstlenmişlerdir. Bu çalışma sistemleriyle yükselen vergi borçları sebebiyle tefecilerden borçlanmak zorunda

kalan köylülere, küçük orta ölçekli işletme sahiplerine mevcut faiz oranından daha düşük bir faiz oranıyla kredi imkânı sunmuşlardır. Dönemleri içinde para vakıfları ile ilgili oldukça fazla tartışmalar olmasına rağmen “Risaleleri” incelenen Ebusuud efendi ve İbn Kemal para vakıflarının caiz olduğunu açıklayarak Çivizade ve Birgivi’nin görüşlerini çürütmüşlerdir” (Dumlu 2015: 333). Kendine özgü bir model olarak gelişen para vakıflarında takip edilen işlem süreçleri olmuştur. Bu işlem süreçlerinin ilki bir para vakfının kuruluşunun ne şekilde gerçekleştirildiği ve tescil işlemleri, ikincisi işlem kuruluşu tanımlanan vakfın işlemlerini ne şekilde devam ettirdiği, hangi aşamaların uygulandığı, üçüncüsü ise vakıf gelirlerinin nerelere tahsis edildiğidir.

Para vakıflarında sermaye ile kurulan ve elde edilen gelirlerin vakfın sürekliliğini sağlaması açısından çeşitli vakıf hizmetlerinin finansmanı için kullanıldığı görülmektedir. Para vakıflarının kuruluşu Kadı’ya tescil ve malın 1/3’ünü aşmaması şeklinde gerçekleşmektedir. Yöneticisi mütevellidir. Vakfiyename vakıfla ilgili her türlü işlem hacmini gösterir. Vakıfların gözetimi ve denetiminden Kadılar sorumludur. Bu denetim sayesinde vakıfların kuruluş amaçları doğrultusunda belli bir bütçe hedefleriyle destekleyip desteklemedikleri de görülmüş olmaktadır.

Para vakıflarında fon kullandırma yöntemleri olarak Mudaraba, Bidaa ve Muamele-i Şeriyye veya (Murabaha)kullanılmıştır. Bu işletim türleri içinde en fazla Muamele-i Şeriyye kabul görmüştür. Vakfın elinde bulunan sermaye önceden belirlenen faiz oranı üzerinden getiri sağlayacak şekilde işletilmiş ve tefecilik sistemine karşı bir alternatif finansman sistemi kurulmaya çalışılmıştır.

Bu sistemde farklı tarihlerde farklı faiz oranları belirlenerek yapılan işlem faiz değil de Muamele-i -Şeriyye olarak tanımlanmıştır. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu’nda “Tefecilerin %40-%50 gibi yüksek faiz oranları uygulamalarına karşılık para vakıfları yapmış oldukları piyasa işlemlerinde muamele oranları olarak %10 ile %20 arasında bir işlem oranı uygulamışlardır.” (Usta 2016: 74)

Vakıflar, kendilerinden önceki devlet yapılarında olduğu gibi İslam devletlerinde de sosyal, iktisadi, kültürel, dini ve hukuki etkilere sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu'nda döneme hâkim olan yöneticilerin hepsi dönemleri itibariyle oluşturulan vakıfları geliştirmeye, sürekliliğini sağlamaya ve ayakta tutmaya çalışmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu kurumları ve uygulamaları gelişmiş bir vakıf yapısını devralarak hayır ve dini amaçlı kurulan İslami vakıf geleneğine son şeklini vermiştir. Vakıfları, Osmanlı İmparatorluğu beşeri, siyasal, toplumsal ve iktisadi ihtiyaçları ve ülkenin mali imkânları yönünde geliştirmiş ve kendine özgü kurumlar ve uygulamalara ulaşma şansını da elde etmişlerdir. Para vakıfları da nakdi yardımlar yapılması için karşımıza çıkan vakıf türü olarak, vakfedilen paranın aslına dokunmadan iş ortaklıkları, fakirlere ve tahsisi edilen kimselere, ticaret sermayesi olarak yani kredi olarak kullanılması ve muamele-i şeriyye olarak tanımlanan usule göre gelir sağlanarak elde edilen kar ve gelirin fakirlere dağıtılması olmak üzere farklı şekillerde kullanılmıştır.

Para vakıflarının, uygun şartlarda kredi sağladıkları, kuruldukları bölgelerde sosyal ve hayır işleri sağlama, iş imkânları ve istihdam oluşturma, küçük iş sahiplerine borç verme, mahalle avarızı için para vakıfları, arsa ve binaların, cami, imam ve müezzinleri için para vakıfları, hüccetler ve bunların içinde para vakfı olayları, vakfiye ve ilgili vakfiye isimleri, Üsküdar'ın en yoğun vakıf faaliyetine sahip olduğunu gösteren hüccetler, Dava konuları (hüccetlere göre): Finans kaynağı olan vakıflardan ödünç para alınması, vakıf analizlerinin ve mülklerinin kiralınması/mukataya verilmesi, alınan borca karşı kefil ve rehin verilmesi, vakıfların işletilmesi, gelirlerin toplanması, vakıf ve görevlilerin hesaplarının incelenmesi, henüz kurulmamış vakıfların alacakları, para vakıflar kayıtları, terekelerden kesilen akçelerin para vakfı için ayrılması, para vakfına mütevellî tayini, para vakıflarından alınan ödünçler için rehin verilmesi, mütevelliden alacağı olanlar, çeşitli gayrimenkullerin gelirleri karşılığında para vakıflarına satılması, ödünç alma işlemlerinde para vakıflarının yoğun bir şekilde kullanıldığı ve

çeşitli para vakıflarına nazır atamalarının gerçekleştirildiği görülmektedir.

Elde edilen bilgiler ışığında, İmparatorluğun para vakıflarının sosyal amaçlı, yatırımların gerçekleştirilmesi ve beklenen kamu hizmetlerinin yürütmesi açısından gerekli finansman temininde önemli bir rol oynadığı net bir şekilde görülürken İmparatorlukta tefeciler tarafından uygulanan %40-%50 gibi yüksek faiz oranlarına karşılık para vakıflarının yapmış oldukları işlemlerde muamele oranı olarak %10 ile %20 arasında bir işlem hacmi uygulamış oldukları dikkat çekmektedir. Bu oranın Avrupa'daki faiz oranlarıyla karşılaştırıldığında Avrupa'daki faiz oranlarının Osmanlı İmparatorluğu'nda sözü edilen dönemlerde belirlenen faiz oranlarından çok daha düşük olduğu, bunun ise piyasayı belirleyen yüksek tefeci oranlarına engel olamadığının da önemli bir göstergesi olduğu görülmektedir. Sebebi ise alınan ödünçlerin daha çok tüketime yönelik olması, üretken alanlarda kullanılmaması Avrupa'daki faiz oranlarının Osmanlı'dan daha düşük olması tefeciliğinin önlenemediği, sermaye birikiminin az olduğu ve üretimi teşvik edecek sanayi yatırımlarına yönlendirilemediği gibi bir sonuca bizleri ulaştırmaktadır.

Çalışmada birinci bölümde vakıflarla ilgili teorik bilgiler; ikinci bölümde para vakıfları özellikleri, işleyişi, finansman yöntemi; üçüncü bölümde ise çeşitli kadı sicillerinde para vakıfları örnekleri tespit edilerek değerlendirilmiş ve çalışma sonuçla tamamlanmıştır.

Literatür

Vakıflar Türk İslam Kültürü açısından oldukça önemli bir çalışma konusu olmuştur. Bu sebeple Akademik çalışma alanında Vakıflar Osmanlı İmparatorluğu vakıfları, vakıfların sosyal ve iktisadî boyutları hakkında oldukça fazla çalışma yapılmış olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde her bir çalışmanın Akademik yol izleyen bilim insanına oldukça katkıda bulunduğu kaçınılmazdır. Bilimsel çalışmaların en önemli konularından bir tanesi kaynak taraması işlemidir. Literatür taraması sonucunda

elde edilen ve araştırmada kullanılan bilgilerin kaynaklarına yapılan atıflar sayesinde çalışmalar daha anlamlı bir hale gelmektedir. Para Vakıflarına Genel Bir Bakış “ Kadı Sicilleri Örnekleriyle isimli makale çalışmasında vakıflar hakkındaki literatürle ilgili yapılan çalışmalarda, vakıflar dergisinin 2018 tarih ve 49 sayılı yayını Vakıflar Genel Müdürlüğü yayınlarından 2015 yılında çıkan Vakıflar kaynakçası dikkatimizi çekmektedir. Vakıflar kaynakçasında Hüseyin Çınar ve Miyase Koyuncu tarafından hazırlanan bibliyografik bilgiler yer almaktadır.

Çalışmada “vakfın tanımı, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde Türkiye’de vakıf çeşitleri, vakıflarla ilgili belge türleri, vakıf çalışmaları arşiv kaynakları, vakıf kayıtlar arşivi, Başbakanlık Osmanlı arşivi Tapu ve kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi konularına göre tasnif edilmiş vakıf çalışmalar (vakıf ve iktisat, vakıf ve Devlet, Aile vakıfları, Cemaat vakıfları, Para vakıfları vb.), Tezler (Yüksek Lisans, Doktora ve Doçentlik) ve sonuç başlığı yer almıştır.” (Hüseyin Çınar, Miyase Koyuncu, Vakıflar Kaynakçası, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Yayınları Ankara, 2015 s. XI – Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları: 117 Ankara, 2015.

Amaçları, son yıllarda farklı bilimsel ve idari toplantılarda tartışılan vakıflar konusunda bir kaynakça hazırlayabilmek, alandaki boşluğu doldurabilmek hataları, eksiklikleri gün yüzüne çıkarmak alanla ilgili çalışma yapacaklara rehberlik etmek konuyla ilgili değişik çalışmaları bilim insanına yeni ufuklar açacak şekilde tanıtmak, çalışılan konularda tekrardan kaçınmak vb. olmaktadır.

Vakıflar Dergisi Haziran 2018 sayı 49 incelendiğinde ise, Muhammed Emin Durmuş ve Süleyman Kaya tarafından yapılan “Türkiye’de Vakıflar Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi” isimli çalışma dikkatimizi çekmiştir. Çalışmada vakıfların Türk ve İslam kültürünün önemli unsurlarından biri olduğu hatırlatılarak birçok bilimsel akademik çalışma yapıldığı ve doktora tez çalışmalarının oldukça fazla katkı sağladığı düşünülmektedir. Çalışmada, 1984-2016 tarihleri arasında vakıf-

larla ilgili sosyal ekonomik ve hukuki kavramlarıyla ilgili yapılan çalışmalar dikkate alınarak Bibliyometrik bir analizle çalışmalar analize tabi tutulmuştur.” (Durmuş vd:2018) Çalışmada amaç: Bibliyometrik kavramından hareket edilerek belgelerin ve yayınların bir takım özelliklerin çözümlenerek bilimsel iletişime katkı da bulunacak verilere ulaşmak için faydalı olacağı düşüncesidir. Vakıflar hakkında kaynakça, bilim insanlarının hangi konularda odaklanması, hangi konularda boşlukların olduğunu algılaması ve konu seçimine yardımcı olmak olarak belirlenmiştir. Her iki literatür çalışması bir arada ele alındığında, konu ile ilgili çalışmaların toplu bir şekilde bir arada gösterilmesine yönelik, bir vakıf çalışması rehberi, çalışmaların daha çok Osmanlı İmparatorluğu, vakıfları ve bunların iktisadi sosyal ve hukukî yönleriyle ele alındığı görülmüştür.

Para Vakıflarına Genel Bir Bakış “Kadı Sicilleri Örnekleriyle isimli makale çalışmasına geçmeden önce, vakıflar ve vakıflarla ilgili olarak literatür çalışmaları hakkında kısa bir bilgi vermeye arzuladık. Vakıflar Osmanlı İmparatorluğunda yaşamın birçok alanında varlığını sürdürmesi açısından önemli olmuştur. Vakıflar sayesinde dini, siyasi ve toplumsal her türlü hizmet insanlara sunularak vakıfların iktisadi açıdan toplumsal hayatta ne kadar önemli olduğu da böylece anlaşılmıştır. Literatür çalışmalarına bakıldığında, vakıflar sisteminin işleyişi, hukuki boyutu, dini, iktisadi kültürel, siyasi, eğitim vb. birçok konuyla ilişkinin ele alındığı görülürken, Osmanlı İmparatorluğunun bünyesinde çıkan para vakıfların ismi verilen sistem hakkında daha az odaklanıldığı fark edilmiştir.

Umuyoruz ki konuyla ilgili hazırlanan Para Vakıflarına Genel Bir Bakış “ Kadı Sicilleri Örnekleriyle isimli. makale çalışmasıyla elde ettiğimiz bilgilerin ilerleyen dönemlerde yukarıda sözü edilen literatür kaynaklarına eklenerek iktisat tarihi bilim alanındaki yerini alarak vakıflarla ilgili araştırmalarda kullanılan bilgilerin kaynaklarına yapılan atıflar içinde yerini alır. Vakıf müessesesi; Türk-İslam dünyasının en önemli müesseselerinden, İslam

Hukukunun da temel kurumlarından birisi olup Osmanlı Devleti'nde altın dönemini yaşamıştır. Vakıfların iktisadi ve sosyal gelişimleri geçmişten günümüze kadar geçen süreçte dönemsel olarak incelendiğinde iktisadi ve sosyal tarih açısından önemli sonuçlar ortaya koyduğu görülmektedir.

Vakıf

Vakıf, “bir kimsenin Allah'a yakın olmak ve hayır işlemek amacıyla, menkul ve gayrimenkul mülk ve emlakini, dini ve içtimai bir gayeye ebedi olarak tahsis etmesi ve bu durumu hukuki bir akid ile belirtmesi” şeklinde tarif edilebilir. (Çiftçi 2004: 80) Vakıf, insanların karşılıklı dayanışma ve başkalarına iyilik yapma duygusunu, hukuki statüye kavuşturan tüzel kişiliğe sahip sosyal bir müessese olup İslam Toplumu'nun ortak ve manevî değerlerini teşkil etmektedir. (Akbulut 2007: 64)

İslam Medeniyeti'nin bir mirası olan vakıf uygulamaları, Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarından itibaren devletin siyasi ve malî gücüne bağlı olarak değişme ve gelişme göstermiştir. Bu sebeple de vakıf müessesesi, Ortaçağ ve Yeniçağ Türk ve İslâm dünyasını konu alan çalışmalarda başvurulması gereken önemli bir kaynak olmaktadır. (Alkan 2007:5)

Allahın rızasını kazanma, gönüllülük, insanlık ve yurt sevgisi vakıf kurumunun felsefi temellerini oluşturmakta olup imparatorluğun hâkimiyet alanı dâhilinde ki pek çok mescit, türbe, ribat, tekke, medrese, mektep, köprü, sulama kanalı, su yolu, kervansaray, hastane ve imaret gibi dinî ve hayrî tesisler vakıf kurumu sayesinde tesis edilmiştir. (Sırım 2017:177)

Bir vakfın kurulmasında; Vakıf (vakfeden), mevkuf (vakfedilen şey) ve vakfın menfaatlerinin tahsis edildiği kişiler olmak üzere üç temel unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar birbirinden ayrılmayan bir bütün olup topluma yöneliktir. (Akyıldız vd 2017: 144) Dayanışma ve yardımlaşma kurumu olarak ele alınan vakıf kurumları eğitim ve kültürel faaliyetler başta olmak üzere farklı toplumsal ihtiyaçların karşılanması hedeflenmiştir. Vakıf müessesesi vasıtasıyla ihtiyaç

sahiplerine ulaşılmış, vakıflardan elde edilen gelirler ile de yapılması gerekli olan hizmetler belirli bir düzen çerçevesinde yürütülmüştür. Bir başka ifadeyle vakfa devir edilen mallar özel mülkiyetten çıkarılarak kamu malı statüsüne girmekte ve söz konusu mallardan elde edilen gelirler de tabana yayılarak, toplum için faydalı alanlara kanalize edilmektedir. (Keskin 2011:1)

Vakıfların hayrî, dinî, bayındırlık, ictimaî gibi çeşitli yönlerden yaptıkları hizmetler ile sosyal ve ekonomik hayatın vazgeçilmez unsurlarından birisi olup, bu vakıf türlerinden birisi de para vakıflarıdır. Çalışmanın konusunu para vakıfları oluşturmakta olup tarihî süreçte gelişimleri ve ekonomideki fonksiyonları incelenmektedir.

Para Vakıfları

Para vakıfları, Osmanlı İmparatorluğunda oldukça eski dönemlerde ortaya çıkmış, zamanla Anadolu ve Rumeli’de birçok kentte yaygın hale gelerek küçük birer kredi kurumu haline gelmişlerdir.” (Aydın 2014: 87) Para vakıfları “Kuruluş sermayesinin bir bölümü ya da bütünü nakit paradan oluşan vakıftır. Para vakıflarında ana sermaye yani bir başka ifadeyle asl-ı mal vakfa konu olmaktadır. Bu para farklı şekillerde işletilerek, elde edilen gelir vakfiye gerekli gördüğü hizmet finansmanı için kullanılmıştır.” (Heybeli 2016: 16)

Para vakıfları daha çok bankacılık faaliyetlerinin henüz şekillenmediği toplumsal yapılarda ticari, bireysel ve toplumsal sebepler yüzünden ortaya çıkan nakit kredi kullanımını giderebilmek amacıyla kullanılmıştır.” İktisat tarihinde bilim insanları vakıflarla ilgili çalışmalarında sosyal özellikli olup dönemin şartlarına göre bankacılık işlevi görevi gören kuruluşların en önemlilerinden bir tanesinin de Osmanlı İmparatorluğundaki para vakıfları olduğunu açıklamışlardır.” (Bayındır 2007: s.20)

“Para vakıfları, çeşitli hizmetleri gerçekleştirmek amacıyla maddi durumu iyi olan biri tarafından bağışlanan parayla Allah’ın adıyla yapılmıştır. Osmanlı İmparatorluğunda 15. yüzyılın başlarından itibaren ortaya çıkan para vakıfları zamanla gelişerek Kanuni döneminde Şeyhülislam Ebussuud Efendinin fetvasıyla

yasallaşmıştır. Bu kurum daha sonra çeşitli muhalefetlere rağmen Osmanlı İmparatorluğunda başta Anadolu ve Rumeli olmak üzere imparatorluğun dört bir tarafında yaygın ve yerleşik bir kurum haline gelmiştir.” (Aydın 2014: 88) Para vakıfların “Gayrimenkul varlıkların yanında menkul değerlerinde vakfedilmesine destek olduğu bilinen bir gerçektir. Bu şekilde vakıf sistemine dâhil olan fonlarda ciddi artışlar kaydedilmiş ve küçük sayılabilecek meblağların da vakıf işlemlerinde kullanıldığı görülmüştür. Bunun yanı sıra vakfedilen nakit varlıkların çeşitli işlemlerle işletilmesiyle kredi piyasasına sunulan nakit miktarında önemli değişiklikler olmuştur. Ülke de yasadışı tefeciliğe karşı yasal bir alternatif kredi imkânı oluşturularak işlem oranlarına getirilen düzenlemelerle de kredi piyasaları da daha düzgün işlemiştir.” (Özcan 2008: 125) Vakıflar, bağış tiplerine göre isimlendirilmektedir. “Vakfın varlığının gayrimenkul ya da menkul olması açısından önemli bir konu olmuştur. Gayrimenkul vakıfları “kira getiren bir mülkün bağışlanması ifade eder. Vakfedilen maldan elde edilen yıllık kira geliri, gayrimenkul vakfının belirlenen amacına hizmet eder. Menkul vakıflar da para vakıfların olarak tanımlanan ve temeli nakit sermayeye bağlı olarak kurulan vakıflardır.” (Kayahan vd 2016: 73)

Para vakıfları Osmanlı İmparatorluğunda kendine has özellikleri sebebiyle zaman zaman eleştirmiştir.” Vakıf paralarının işletilmesinde kabul edilen usulün faiz uygulanmasına benzerliği para vakıflarının süreklilik göstermeyeceği” (Çınar vd 2015: 35) konuları en fazla eleştirilen konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konular hakkındaki tartışmalar sonucunda, Ebusuud Efendinin görüşleri ağır basarak, yasaklanana para vakıfları artık kanunlaşarak toplumda geçerlilik ve süreklilik kazanmıştır.” (Dumlu 2015: 335) Para vakıflarının uygulamadaki ilk örneği, “Fatih Sultan Mehmet devrinde gerçekleştirilmiş olup, Kanunname ile tanzim edilmediği ifade edilmiştir. Yavuz Sultan Selim Kanunname yayınlamış ve kar sınırını da net bir şekilde belirtmiş, Kanunu Sultan Süleyman ise Ebusuud Efendi gibi değerli şeyhülislamında desteğiyle diğer padişahlar gibi ulul-emr hakkını kullanarak yeni

kanunnamelerle para vakfını desteleyerek yaygın bir kullanım alanı haline getirmişlerdir.” (Keskin 2011: 37) Osmanlı İmparatorluğunda “13. yüzyıldan sonra giderek önem kazanan para vakıflarının 18. yüzyıl ve 19. yüzyıl incelemelerinde 18. yüzyıl %31,7’sinin, 19. yüzyıl vakıflarında ise %56,8’inin para vakfi olduğu tespit edilmiştir. İzzet Akyol’un 1641 yılındaki çalışmasında da Manastır kadı Sicillerine göre bölgede yaşayan 176 köyün 90 tanesinin para vakıflarını topluca borçlu oldukları tespit edilmiştir.” (Kayahan vd 2016: 73)

Osmanlı devletinin mali teşkilatının en önemli unsurlarından biri olan vakıfların (Tabakoğlu 2003:201) Toplam vakıflar içindeki dağılımlarına dikkat edildiğinde “1450-1800 yılları arasında İstanbul’da kurulan 2506 vakıftan 1150 tanesinin para vakfi olduğu diğer vakıflar içerisinde %45,89 oranında 1700-1800 yılları arasında da Türkiye genelinde kurulan vakıflardan rastgele incelenen 330 vakıftan 97 tanesinin para vakfi olduğu bununda yaklaşık %29,42 oranına karşılık geldiği görülmektedir.”(Kayahan vd 2016: 74)

Cumhuriyet dönemi, vakıf anlayışının şekillenmesinde önemli bir unsur olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunda “Serbest piyasa şartlarına ve yerinden yönetim kurallarına göre faaliyet gösteren vakıfların her biri hükmü şahsiyete sahiptir. Devletin yükselme ve alçalma hareketliliğine göre vakıfların hizmet alanları da genişleme ve daralma göstermiş toplum ve devlet yaşamında kültürel, iktisadi, sosyal siyaset anlamında oldukça belirgin bir sektör olma özelliğini elde etmiştir. Vakıflarda bu faaliyetler sonucunda 1586 yılında Haremeyi Evkaf Nezaretinin 1774 yılında Hamidiye, sonra Laleli ve Hamidiye, 1826 tarihinde Evkaf-ı Hümayun Nezaretin kurulmasıyla vakıflar için merkezi bir tescil sistemi olmuştur.” (Şenel vd 2009: 125) Cumhuriyetle birlikte daha kurumsal bir anlam kazanan vakıfların “2 Mayıs 1920’de Şerhiyye ve Evkaf Vekâletine devredilen para vakıfları 3 Mart 1924 yılında Başkanlığa bağlı Vakıflar Genel Müdürlük tarafından Türkiye Vakıflar Bankası, 11 Ocak 1954 yılında 6219 sayılı özel kanunla kurulmuştur.” (Kayahan vd 2016:

74) Vakıfbank “elde edilen parasal gelir ile bu gelirin en sağlıklı şekilde değerlendirebileceği günümüz bankacılık gereklerine göre yönetim ve çalışma bilinci ile ülkenin ihtiyaç duyduğu tasarruf birikimine katkıda bulunarak iktisadi kalkınmayı desteklemek şeklinde amacını belirtmiştir.” (Kayahan 2009: 215)

Para Vakıflarının Kuruluşu, İşleyişi ve Denetimi

Para vakıflarının kuruluş işlemleri diğer vakıf türlerindeki gibidir. Para vakıfları “vakfettiği mülkiyetine ve vakıf yapma yetkisine sahip aklılı olma nitelikleri vb. özellikleri bünyesinde taşıyan kişiler tarafından oluşturulmaktadır. Bu şartları üzerinde taşıyan bir insan, oluşturacağı vakıfla ilgili şartları belirleyerek vakfiyesine hazırlayarak mütevelliyeye teslimini yapar.

Vakfiye: “Vakıfla ilgili vakıf fikrinin gelişmesi ve kadı tescilinin yapılması ile düzenlenen hüccet kavramı çevresinde kullanılan bir terimdir.” (Teber 2002: 204) Bilim insanları tarafından bir çeşit nizamname olarak da tanımlanan vakfiyelerin aşağıda belirtilen unsurlara sahip olması gerekmektedir.

“Vakıf ismi, amacı, para vakfının hangi bölgede kayıtlı olduğu, Yed-i Eminin ismi, vakfın kuruluş sermayesine katkıda bulunan kişi, kuruluşlara ait katkı tutarı, vakfın bilançosunda meydana gelen yeni sermaye miktarı, sene sonundaki getirisi, getirinin hangi gider gruplarına aktarıldığı, borç para alanlarında iyi bilgiler, zimem olarak tanımlanan bölümde de vakfa ait sermayeden borç verenler ve borç para kullananlara ait bilgiler yer almıştır.” (Ülker vd 2012: 68)

Para vakıflarının kuruluşu iki başlık altında değerlendirilmektedir. Birincisi “vakfın kurucusunun vakfiyesinin kendisinin hazırlayarak Kadıya tescil ettirmesi, ikincisi ölüm sebebiyle beraber vasiyet işlemlerinin aracılığıyla geçerlilik kazanması” (Kayahan vd 2016: 75)

Mütevelliyeye “Vakıf oluşturduktan sonra vakfa ait paraların idare edilmesi işi mütevelliyeye tarafından yapılmaktadır. Mütevelliyeye, vakıf işlerinin vakfiye ve şer-i hükümler çerçevesinde yürütülmesinden

sorumlu kişidir. Vakıfta görev yapan personelin maaş ödemeleri, harcama alalarına para aktarılması, vakıf paralarından borç verme, borç tahvil işlemleri vb. işlemler mütevellî heyeti tarafından yürütülmektedir.” (Keskin 2011: 34) “Vakıfların denetimi ve gözetiminde sorumlu olan kişi kadılardır.” (Çiftçi 2004: 83)

2.2. Fon Kullandırma Yöntemleri

Vakfedilen paranın anapara muhafaza edilerek işletilmesi ve elde edilen gelirin vakıf amaçları yönünden harcamasını esas kılan para vakıflarının aslında imparatorluğun en önemli sorunu olan “borçlanma ve fon kullanımı ihtiyacının sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir. Bir takım sebepler sonucunda ortaya çıkan ihtiyaçların temininde borçlanmaya başvurulmuştur. İktisadi ortamın sıkıntılı olması yüzünden bazı insanların bu durumu kendi menfaatlerine uygun olarak kullanmaları yüzünden piyasada güvene dayalı bir borç alacak ilişkisi olmamıştır. İşte bu sırada para vakıfları bu sıkıntılı ortamın giderilmesinde insanlara net gelir oranıyla destek vermeye çalışmıştır. Para vakıflarının işletilmesinde dönemin toplumsal, kültürel, gelenek ve görenekleri çerçevesinde bir takım yöntemler geliştirilmiştir.

Para vakıfları genellikle Muammele-i Şeriyye ile fon kullandırmışlardır. Farklı yöntemlere de başvurmuşlardır fakat kâr-sermaye oranı diğer yöntemlerde net olmadığı için uzun süreli kullanılmamıştır. (Kayahan vd 2016: 75) Para vakıfları fon kullanımını üç başlık altında gerçekleştirmişlerdir.

a-Mudaraba

b-Bida-a

c-Muamele-i Şeririye veya Murabaha” (Kayahan vd. 2009:217)

Günümüz girişimcilik sermaye kavramı ve risk sermayesi sisteminin ilk nüvesi olarak tanımlanan Mudaraba bir “emek-sermaye” sistemidir. (Döndüren 2008:2) Mudaraba, “girişime her türlü kar, zarar ortalığı kapsamında yönetim desteği vererek öz sermaye temin edilmesi ve risk sermayesiz benzer bir yapı çizmesi olarak tanımlanmaktadır. Mudaraba sukukta sertifika, ihraççısı

mudarıptır. (girişimci). Sermaye sahipleri fon verenlerdir. İşlem sırasında toplanan fonlar mudaraba sermayesi olarak ifade edilir. Mudaraba işlemlerindeki sertifika sahipleri, varlıklar ve yapılan her anlaşma sonucu elde edilen kar birikiminin sahibidir. İşlem sonunda zarar sadece sermaye sahibine ait olacaktır.”(Yılmaz 2014: 88)

“Osmanlı İmparatorluğunda şeri hukuk yapısına uygun olmasına rağmen, Mudaraba sistemi, kişiler arasında gerçekleşen bir ortaklık olması yüzünden kötüye kullanılmış ve bu sebeple para vakıflarında çok fazla kullanım alanı bulamamıştır. Ayrıca yatırım yapılan alanın denetlenmesi kontrol edilmesi gerekliliği karlı yatırım için uzmanlaşmış işgücü ihtiyacı olması bu sistemin diğer eksiklikleri olarak ifade edilmiştir.” (Kayahan vd 2016: 76) Elde edilecek karın “tamamen sermaye sahibine bırakılması durumu bida-a olarak tanımlanır. Burada mudaribe kardan herhangi bir pay verilmez. Sadece emeğinin karşılığı olarak belli bir miktar ücret takdir edilebilir.” (Güner 2005:203)

Muamele-i Şerriye(Murabaha): Bu işlem Osmanlı İmparatorluğu para vakıflarında en fazla kullanım imkânı olan nakit para işletiliş şekli olarak kabul edilmektedir.

“Murabahanın bir diğer ismi Muamele-i Şeriye’dir. Murabaha tanım olarak, bir malın alış fiyatı ya da maliyeti üzerine belli bir kar eklenerek müşteriye işin maliyetiyle ilgili bilginin verildiği bir satış işlemidir.” (Terzi 2014:7) “Muamele-i Şerriye fon fazlası olan insanların fonlarını karşılıksız kullandırmak istemedikleri bir finansal ürün olarak Osmanlı imparatorluğunda yaygın olarak kullanılmıştır. Yüksek kredi kullandıran tefecilik sistemine karşı alternatif bir finansman sistemi olan murabahadan farklı tarihlerde farklı faiz oranları tespit edilerek uygulanacak faiz oranlarına sınırlama getirilmiştir. II. Beyazıt %20’den fazla bir işlem oranının yasaklarken Kanuni Yavuz Sultan Selim ve III. Murat tarafından bu oran %10 olarak tanımlanmıştır. Ebusuud efendi 1536 tarihli bir fetvasında ise kadılardan %14’in üzerinde işlem oranı istememelerini talep etmiştir. Ayrıca hangi padişah tahta geçerse onun

tanımladığı faiz oranının dışına çıkmadığı da görülmektedir.” (Keskin 2011: 74). Osmanlı İmparatorluğunda, Klasik dönemden başlayarak ülkede nüfus artışının oldukça yoğun olduğu bilinmektedir. Artan yoğun nüfusluğu köyler ve kentler arasındaki iktisadi işlem hacmini giderek artırırken, “büyüyen mübadele işlemleri, işlem hacimleri sıklıkla ve küçük miktarda yapılarak bireylerin nakit talebi azalmış paranın tedavül hızı artmış ve sonuçta Osmanlı İmparatorluğu’nda para vakıfları önemli bir konuma gelerek orta ölçekli kredi mekanizması hızlanmıştır.” (Çiftçi 2004: 80)

Görülmektedir ki Osmanlı İmparatorluğunda para vakıfları iktisadi ve sosyal yaşama oldukça önemli katkılar sağlamaktadır. Para vakıfları girişimciye finansman kaynağı temini ve elde edilen gelirler sayesinde “beşeri sermayeye, zengin ve fakir arasındaki gelir farkını azaltmaya, sağlığa, ihtiyaç sahiplerine, üniversiteler vb unsurlara destek vererek beşeri ve sosyal sermayenin etkisini artırmaya çabalamışlardır” (Çizakça: 21). Para vakıfları faiz oranları piyasadaki faiz oranlarından daha düşük tutulmaya çalışılmış olmasına rağmen yine de Osmanlı İmparatorluğunda Ribadan kaçış olmamıştır (Tuğrul vd 2017: 295). Osmanlı İmparatorluğunda kurulan vakıflarda (örnek Filibe) oranı %15 civarında olup, bu oran o dönemin Avrupa faiz oranlarıyla karşılaştırıldığında Avrupa’daki faiz oranlarının Osmanlı İmparatorluğundaki faiz oranlarından daha düşük olduğu görülmüştür. Fakat belirlenen bu faiz oranında piyasayı belirleyen ve yüksek tefeci faiz oranlarına engel olmadığı da anlaşılmıştır. (Bulut vd 2016:111)

Kadı Sicillerine Göre Para Vakıfları’nın Tespiti

Kadı Sicilleri Osmanlı Tarihi araştırmalarında birincil kaynaklar olarak kullanılmaktadır. Osmanlı Kadı Sicilleri disiplinler arası çalışmalarla iktisadi, siyasi, sosyal yönlerden destek sağlamaktadır. Mahkeme kayıtları olarak tanımlanan kadı sicillerinde çeşitli konularda mahkemeye intikal eden hukuki anlaşmazlıklar, belediyecilik ile ilgili işlemler, noter kayıtları gibi olayların kayıt

altına alındığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürel yaşamını en önemli yönleriyle ortaya koyan bu belgelerde vakıflar, para vakıfları, alım-satım işlemleri, borç-alacak işlemleri, miras kayıtları, vasiyetnameler, esnaflar, zanaatkârlar, boşanma gibi konulara ait hukuki belgeler yer almaktadır. Bu kayıtlara dikkat edildiğinde imparatorlukta hukuki yapının bütünlüğü konusu ve hukuki işlemlerin hangi seviyeye geldiğini de daha rahat gözlemek mümkün olmaktadır. Bu düşünceden hareketle, kaynakçada belirtilen kadı kayıtları içerisinde para vakıfları hakkında yer alan hukuki belgeler incelenerek dönemleri içerisinde para vakıflarına ait olan bilgiler aktarılmaya çalışılmıştır.

Kadı Sicillerinde karşılaştığımız hüccetler bilindiği üzere “Osmanlı diplomatiğinde Şer-i Mahkemeler tarafından verilen ve hüküm içermediği için ilamdan farklı olan sadece Kadı önünde iki tarafın anlaşmaya ulaştıklarında Kadı'nın tasdikini içeren belgelerdir. Kadı huzurunda tespiti yaptırılan şahsın eline verildikten sonra diğer şeriyeye sicillerine de kaydedilmişlerdir. Burada söz konusu işlemler olarak alım-satım, kira, nafaka, borç, hibe, kefalet, şahadet, rüştün ispatı, vakıf ve vakıf görevlileri arasındaki ihtilaflar diğer mahkemeler tarafından verilmiş kararlar vb. hükümler karşımıza çıkmaktadır.” (Alkan 2007: 5) 3 Numaralı sicilde çeşitli vakıflara ait hüccetler mevcuttur. 113 adet hüccetin genel hüccetler içinde %10'luk bir dilime karşılık geldiği açıklanmaktadır.

3 numaralı Bab Mahkemesi Şeriyeye sicil defterlerinde hüccetlerin dışında yedi tane vakfiyeye kaydı bulunduğunu açıklanmaktadır. Vakfiyeler vakıf çalışmalarıyla ilgili en fazla kullanılan kaynaklardandır. Vakfiyeye “Vakfa dair, vakfın takrir ve Kadı'nın tesciline göre düzenlenen hüccet hakkında kullanılan bir terimdir.” (Teber 2002:204)

Vakfiyelerin bir belge özelliği taşımaları sebebiyle vakfın kurulduğu bölge itibarıyla nasıl çalıştığı çalışanlara ne kadar ücret verileceği, kayıtlar vb. unsurlarla ilgili bilgileri bize aktarmaktadırlar. 3 numaralı Bab Mahkemesinde bu sözü edilen vakfiyelerin

sadece bir tanesinin para vakıflarına ait olduğu ifade edilirken (Fatıma Hatun bt. Elhac Mehmet Ağanın para vakfı) diğerleri, arsa gelirlerinin medine-i münevvere fukarasına vakfı, Avarız için para vakfı, arsa, bina, cami imam ve müezzinler için vakfı gibi konular üzerinde odaklanmış olduğu anlaşılmaktadır.

2 numaralı sicildeki defterde çok sayıda vakfiyeden söz edilmektedir. (Veziriazami İbrahim Paşa, Tavaşi Ahmet Ağa Vakfı, Mevlana Muslihiddin Vakfı vb) 2 numaralı sicilde, Üsküdar'da en faal çalışan vakıflar olarak İbrahim Ağa Vakfı ve Hüccetle Selman Ağa Vakfı ifade edilmiştir. Bu iki faal vakıf dışında olan vakıflara da örnekler verilmiştir. (Abdullah Ağa Vakfı, Ebu İshak Vakfı gibi) Vakıflara ve bunlara ait hüccetler incelendiğinde, çeşitli dava konuları (vakıflardan ödünç alınan paralar, vakıf arazilerinin ve mülklerinin kiralanması, mukataya verilmesi, alınan borca karşı kefil ve rehin verilmesi, vakıfların işletilmesi, gelirlerin toplanması, vakıfların ve görevlilerin hesaplarının incelenmesi bu hüccetlerin en önemli konularıdır). 2 numaralı sicilde çok az da olsa para ve aile vakıflarının kuruluşuyla ilgili kayıta da rastlanmaktadır.

5 numaralı sicile bakıldığında da yine defterdeki kayıtların büyük çoğunluğunu hüccet suretlerinin oluşturduğu ve daha çok alacak-borç verecek konularının ağırlıklı olduğu görülmektedir. Selman Ağa Zaviyesi Vakfı, Deniz Çelebi Vakfı, Bahriye Mescidi Vakfı'ndan verilen borç paralarla ilgili işlem kayıtlarını içermektedir.

9 numaralı sicil kaydında henüz kurulmamış 67 adet vakıf bilgisine rastlanılmaktadır. Kayıtların Emir b. Çepni ismine kayıt edildiği görülmektedir. Ayrıca Kemal, Sinan Ağa, Topal İbrahim Ağa Vakıfları ile birlikte Selman Ağa Vakfı'nın kullandığı kredilerin özellikle Üsküdar'ın iktisadi yaşamında önemli olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu kayıtlarda Dimitri ve Dimitri b. Marko'dan vakıf adına para alındığı para vakıfları bilgisi de yer almaktadır.

2 numaralı sicilde yine çok sayıda vakfiyeden söz edilmektedir. (Şam Beylerbeyi, Şah Huban Hatun Vakfı gibi) Ayrıca yine aynı

sicilde kurulan para vakıfları ve bu vakıflardan elde edilen akçeler ve terekelerden üçte bir alınan akçelerin hayır işlerine ve para vakıflarına tekrar kullanılmak üzere aktarılması anlatılmaktadır.

21 numaralı sicilde Ahmet Ağa b. Abdülmennan'ın para vakfi tesis ettiğine 3 numaralı sicilde Kurd b. Mehmed'in para vakfiyesinin tescili, para vakfi ve para vakfi şartlarının gösterildiği vakıfnameşi anlatılmıştır.

12 numaralı sicilde para vakfi ve müteveli olarak Mehmet Çelebi b. Abdullah'ın tayini anlatılmaktadır.

3 numaralı sicilde; ölen müteveli yerine para vakfına Ali Beşe b. Şaban'ın atanması. Yamandi V.Dimon'un para vakfına borçlu olması, Haticebt. Abdullah'ın para vakfının eski mütevellisinin vakıf malını yeni müteveli Mehmet Efendiye teslim etmesi, Fatma Hanımın para vakfından ödünç alıp karşılığında bahçesini rehin etmesi olayları anlatılmıştır.

18 numaralı sicilde, El Hac Kaya'nın para vakfına müteveli olan Halil Efendi b. Ali'nin eski müteveli Ali Çelebi b. Hasan'da olan alacağı taksitlendirmesi, El Hac Ahmet'in para vakfına eş-şeyh Mustafa Efendi ile Cafer b. Abdullah'ın nazır tayin edildiği para vakfi kayıtları, ayrıca, Ali ve kardeşi Safiye Hatun'un ev ve dükkânlarını yeni çeri vakfına, geliri kullanılmak üzere satışının yapıldığı anlatılmıştır. Buna ilaveten Eski Rum Patriği Diyonisyosun At meydanındaki Sultanahmet Medresesi'ne ait para vakfına borcu olduğu anlatılmıştır.

46 numaralı sicilde Havva bt. İbrahim'in para vakfının Ayşe Hatun bt. Muslihiddinin menzil, eşya ve bahçesinin geliri yeniçeri ağa bölüğü para vakfi mütevellisine satılması anlatılmıştır.

54 numaralı sicilde; Hüseyin Çelebi b. Ahmed'in para vakfını Mehmet Çelebi b. Süleyman'ın menziline yeni çeriler 12. Cemaati para vakfına geliri verilmek üzere satılması işlemi anlatılmıştır.

3 numaralı sicilde iki vakfiye tanımlanmıştır. 994 tarihli vakfiyenin bir para vakfını göstermesi açısından önemi anlatılmıştır. 999 tarihli vakfiyede ise yapılan mescidin ihtiyaçlarının

karşlanması amacıyla 3 dükkân bir berber ve bir bakkal dükkânlarının vakfettiği görülmektedir.

5 numaralı sicilde; mülk evlerinin Şehit Mehmet Paşa'nın para vakfına geliri aktarılması için satıldığı anlatılmıştır.

19 numaralı sicilde; Eynehan b. Abdullah'ın para vakfını tesisi anlatılmıştır.

37 numaralı sicilde; Saliha Hatun bt. Hüserv'in para vakfı kurması anlatılmıştır.

49 numaralı sicilde; Haydar Kethüda'nın b. Hasan'ın evini Hatice Hatunun zevcesi için kurulan para vakfına geliri verilmek üzere satıldığı anlatılmıştır.

61 numaralı sicilde; Yamindi ve Yorgi'nin mülklerinin sevgi ile dostluk adına yeni saray bostancıları odasının para vakfına satması, Efendirebt Anton ile kız kardeşinin Hamza Çavuş'un para vakfından aldıkları borca karşılık evlerini rehin vermeleri anlatılmıştır.

74 numaralı sicilde; para vakfına gelirleri verilmek üzere ev satışları yapılması, para vakfına olan borçlara kardeş kefilisi, para vakfına müteveli tayini, fakir Yahudiler için kurulan para vakfı ve ödünçlerin talep edilmesi anlatılmıştır.

15 numaralı sicilde; Galata'da bulunan satışı yapılan gayri-menkul satışlarına ait 12 adet hüccet bulunduğu anlatılmaktadır. Bu hüccetlerin 11 tanesi ev satışı, bir tanesi dükkân satışıyla ilgilidir. Aynı defterde 9 tane arapça vakfiye kaydı da bulunmakta olup 6'sı ev vakfı, 2'si hem ev hem de para vakfını temsil etmektedir.

32 numaralı sicilde; çeşitli para vakıflarına ait nazır atanması anlatılmıştır.

10 numaralı sicilde; vakıf mallarının tadilatı gibi işlemlerin (vakıf camii, vakıf ev tamiri) yapılması, para vakıflarının ödünç işlemlerinde oldukça yoğun bir şekilde faaliyette buldukları, yenicilerinin 55. cemaatine ait para vakfı da yer almasına rağmen bu vakfa ait çok sayıda hüccetin de var olduğu ifade edilmektedir.

Fakir Yahudiler için kurulan para vakfından söz edilmekte. Ayrıca bu kayıtlarda, ödünç işlemleri sırasında kilisenin ihtiyaçları için İstanbul Patriği Deyones'in Mustafa Ağa'dan aldığı ödünçle ilgili 23 muharrem 1089 tarihli kaydında oldukça dikkat çektiği belirtilmektedir. Patriğin aldığı ödünçün kefilinin de bir Yahudi olduğu anlatılmaktadır.

1 numaralı sicilde ise; Mustafa b. Abdullah'ın muhallevatından alınan terekelerin 311 hayır işlerine ve para vakıflarına tahsisi için vasiyet ettiği ve çeşitli isimlerin para vakfı kurdukları anlatılmıştır. (Emine Hatun bt. Husamın, Hasanb. Abdullah, Abdullah el Hur).

Sonuç

Çok fonksiyonlu bir özellik taşıyan vakıflar tarihsel bir süreçte eğitimden sağlığa, alt yapı hizmetlerinden, refahın topluma yayılmasına kadar birçok alanda faaliyet göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu yöneticileri oluşturulan vakıfları sürekli kılmak, geliştirebilmek için büyük çaba sarf etmişlerdir. Bu çaba sonucunda devraldıkları vakıf kurumlarını geliştirmiş oldukları kurumlar ve uygulamaları sayesinde iktisadi, siyasi, toplumsal vb ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirerek İmparatorluğun kendine özgü kurumlar ve uygulamalarına dönüştürme işlemini de başarmışlardır. 15.yy'da ortaya çıkan ve Osmanlı İmparatorluğu'na özgü bir kurum olarak tanımlanan para vakıfları da bu dönüşümdeki önemli uygulamalardan biri olarak kabul edilmektedir.

Para vakıfları üzerinde taşıdığı özellikleri sayesinde mal birikimi, nakitle kurulan ve borç vererek sağladıkları faiz geliriyle amaçladıkları faaliyetleri yerine getirmeye çalışan kurumlar olarak, iş ortaklıkları, çeşitli birimlere ticaret sermayesi olarak kredi kullanırılması, fon işletimini muamele-i şeriyeye şeklinde vakfedilen paranın aslına dokunulmadan kullanmışlardır. Para vakıfları ihtiyacı olanlara piyasadaki faiz hadlerinden daha düşük bir faiz oranıyla kredi sağlamak, kuruldukları bölgelerde her türlü sosyal ve hayır işleri gerçekleştirmek, iş ve istihdam sahası yaratma, tüketim amaçlı da olsa küçük iş sahiplerine borç verme, küçük orta ölçekte

faaliyet gösteren esnaf ve girişimciye finansman kaynağı sağlamak, kamu kuruluşlarına kredi sağlamak gibi birçok faaliyete öncülük etmişlerdir. Böylece para vakıfları kullandıkları tüketim ve ticari kredileri sayesinde ihtiyaç duyulan sıcak para problemini ortadan kaldırmış bir yandan da piyasanın iktisadi faaliyet hacmini canlandırmışlardır.

Çalışma sırasında taranan literatür ve kaynakça taramalarını da dikkate aldığımızda para vakıflarının Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli bir dini, sosyal ve iktisadi etki yaratan özellikleri bünyesinde taşıdığı, imparatorluğun o dönemdeki yöneticilerinin para vakıflarını ve işlemlerini kurumsallaştırarak para vakıflarını daha ileri, daha sürekli, daha dinamik bir çalışma sürecine yönlendirmeye gayret gösterdikleri ve bunların sonucunda para vakıflarının sosyal amaçlı yatırımları gerçekleştirilmesi ve belirlenen kamu hizmetlerinin yürütülmesi adına finansman kaynağı sağlamada oldukça önemli bir rol oynadığı da açıkça netleşmiştir. Para vakıflarının bu kadar önemli bir kurumsal özellik taşımasının yanı sıra, imparatorlukta tefeciler tarafından uygulanan yüksek faiz oranlarından daha düşük faiz oranı uygulayarak işlem yapmaları dikkat çekmektedir. Çünkü bu oran Avrupa da uygulanan faiz oranlarıyla karşılaştırıldığında Avrupa'daki faiz oranlarının Osmanlı İmparatorluğu'nda sözü edilen dönemlerde belirlenen faiz oranlarından çok daha düşük olduğunu, bunun da piyasayı belirleyen yüksek tefeci oranlarına engel olmadığını da önemli bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu durumun sebepleri olarak; Osmanlı İmparatorluğu'nda gelişmiş bir sanayileşmenin olmaması, tasarrufun tüketime yönelik kullanımı, Avrupa'daki faiz oranlarının Osmanlı İmparatorluğu faiz oranından daha düşük olması, kredi işlemlerinin sermaye birikimine katkıda bulunmadığı, yatırım araçlarının yetersiz olduğu, tarıma eğilimli bir iktisadi sisteme daha yatkın olduğu vb gibi iktisadi unsurların sözü edilen performansın nedenleri olarak düşünülmesi gerektiği kanaatine biz iktisat tarihçilerini yönelterek

para vakıfları ve bu kavramlar üzerine yeni çalışma alanlarına yoğunlaşmamız gerektiğini göstermektedir.

Kaynakça

A- Kadı Sicilleri

- İstanbul Kadı Sicilleri Bab Mahkemesi, 3 Numaralı Sicil, (H.1077/M.1666-1667), (Haz. Rifat Günalan, Editör: Çoşkun Yılmaz, (2011). İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İstanbul Kadı-Sicilleri Üsküdar mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H.924-927/1518-1521), (Haz. Rifat Günalan, Vildan Kemal, Özlem Altıntop, Hatice Ayyıldız Bahadır. Editör: Çoşkun Yılmaz, (Ocak 2010). İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İstanbul Kadı Sicilleri Balat Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H.970-971/M.1563), (Haz. Mehmet Akman, Editör: Çoşkun Yılmaz, (Nisan 2011). İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İstanbul Kadı-Sicilleri Üsküdar mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H.930-936/1524-1530), (Haz. Yasemin Dağdaş-Zeynep Berketaş, Editör: Çoşkun Yılmaz, (Ocak 2010). İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İstanbul Kadı-Sicilleri Üsküdar mahkemesi 9 Numaralı Sicil (H.940-942/1534-1536), (Haz. Kenan Yıldız, Editör: Çoşkun Yılmaz, (Şubat 2010). İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İstanbul Kadı-Sicilleri Rumeli Sadareti Mahkemesi 21 Numaralı Sicil (H.1002-1003/M. 1594-1595), (Haz. Rasim Erol-Hüseyin Kılıç, Editör: Çoşkun Yılmaz, (Nisan 2011). İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İstanbul Kadı-Sicilleri İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H.1027/M. 1618), (Haz. Yılmaz Karaca, rasim Erol, Salih Kahrıman, Fuat Recep, Sabri Atay, Hüseyin Kılıç, Editör: Çoşkun Yılmaz, (Eylül 2010). İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İstanbul Kadı-Sicilleri Rumeli Sadareti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil (H.1057-1059/M. 1647-1649), (Haz. Fuat Recep-Rasim Erol, Editör: Çoşkun Yılmaz, (Mart 2011). İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İstanbul Kadı-Sicilleri İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil (H.1073-1074/M. 1663-1664), (Haz. Rasim Erol, Salih Kahrıman, Fuat Recep, Sabri Atay, Hüseyin Kılıç, Yılmaz Karaca, Editör: Çoşkun Yılmaz, (Ekim 2010). İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İstanbul Kadı-Sicilleri İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil (H.1086-1087/M. 1675-1676), (Haz. Rasim Erol, Salih Kahrıman, Fuat Recep,

- Sabri Atay, Hüseyin Kılıç, Yılmaz Karaca, Editör: Çoşkun Yılmaz, (Kasım 2010). İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İstanbul Kadı-Sicilleri Bab Mahkemesi 46 Numaralı Sicil (H.1096-1097/M. 1685-1686), (Haz. Sabri Atay, Hüseyin Kılıç, Yılmaz Karaca, Rasim Erol, Salih Kahrıman, Fuat Recep, Editör: Çoşkun Yılmaz, (Ocak 2011). İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İstanbul Kadı-Sicilleri Bab Mahkemesi 54 Numaralı Sicil (H.1102/M. 1691), (Haz. Hüseyin Kılıç, Yılmaz Karaca, Rasim Erol, Salih Kahrıman, Fuat Recep, Sabri Atay, Editör: Çoşkun Yılmaz, (Şubat 2011). İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İstanbul Kadı-Sicilleri Eyüb Mahkemesi(Havass-ı Refia) 3 Numaralı Sicil (H.993-995/M. 1585-1587), (Haz. Baki Çakır, Ayşe Seyyide Adıgüzel, Zeynep Trabzonlu, Hilal Kazan Editör: Çoşkun Yılmaz, (Nisan 2011). İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İstanbul Kadı-Sicilleri Hasköy Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H.1020-1053/M. 1612), (Haz. Baki Çakır, Ayşe Seyyide Adıgüzel, Zeynep Trabzonlu, Hilal Kazan Editör: Çoşkun Yılmaz, (Mayıs 2011). İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İstanbul Kadı-Sicilleri Eyüb Mahkemesi(Havass-ı Refia) 19 Numaralı Sicil (H.1028-1030/M. 1619-1620), (Haz. Yılmaz Karaca-Rasim Erol, Editör: Çoşkun Yılmaz, (Şubat 2011). İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İstanbul Kadı-Sicilleri Eyüb Mahkemesi(Havass-ı Refia) 37 Numaralı Sicil (H.1047/M. 1637-1638), (Haz. Salih Karıman, Sabri Atay, Fuat Recep, Editör: Çoşkun Yılmaz, (Haziran 2011). İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İstanbul Kadı-Sicilleri Eyüb Mahkemesi(Havass-ı Refia) 49 Numaralı Sicil (H.1054/M. 1644), (Haz. Ayşe Seyyide Adıgüzel, Zeynep Trabzonlu, Editör: Çoşkun Yılmaz, (Mayıs 2011). İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İstanbul Kadı-Sicilleri Eyüb Mahkemesi(Havass-ı Refia) 61 Numaralı Sicil (H.1065-1066/M. 1655), (Haz. Baki Çakır, Editör: Çoşkun Yılmaz, (Haziran 2011). İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İstanbul Kadı-Sicilleri Eyüb Mahkemesi(Havass-ı Refia) 74 Numaralı Sicil (H.1072-1073/M. 1661-1662), (Haz. Hüseyin Kılıç, Salih Karıman, Fuat Recep Sabri Atay, Rasim Erol, Yılmaz Karaca, Editör: Çoşkun Yılmaz, (Şubat 2011). İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İstanbul Kadı-Sicilleri Galata Mahkemesi 15 Numaralı Sicil (H.981-1000/M. 1573), (Haz. Rıfat Günalan, Talip Mert, Editör: Çoşkun Yılmaz, (Mart 2012). İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.

- İstanbul Kadı-Sicilleri Galata Mahkemesi 32 Numaralı Sicil (H.1015-1016/M. 1606-1607), (Haz. Mehmet Akman, Editör: Çoşkun Yılmaz, (Şubat 2012). İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İstanbul Kadı-Sicilleri Hasköy Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H.1085-1090/M. 1674-1679), (Haz. Tahsin Özcan, Editör: Çoşkun Yılmaz, (Nisan 2011). İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.
- İstanbul Kadı-Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H.919-927/M. 1513-1521), (Haz. Bilgin Aydın, Ekrem Tak, Editör: Çoşkun Yılmaz, (Kasım 2008). İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul.

B- Diğer Kaynaklar

- Akbulut, İ. (2007). "Vakıf Kurumu, Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi", *Vakıflar Dergisi*, XXX. Sayı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 61-72.
- Akyıldız, Y. Ve Abay, A.R.(2017). "Vakıf Müessesesinin Gelişimi ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(15):141-157.
- Alkan, M. (2007). "Türk Tarihi Araştırmaları Açısından Vakıf Kayıtlar Arşivi", *Vakıflar Dergisi*, XXX. sayı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1-34.
- Aydın, H. V. (2014). "Selanik'te 18.yüzyılın İlk Yarısında Para Vakıfları ve Kredi İşlemleri", *Tarih İncelemeler Dergisi*, XXIX(1): 87-106.
- Bayındır, S. (2007). Asya ve Afrika Kültürünün Dünyaya Bir Örneği: Faizsiz Bankacılık, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Ana Bilim Dalı, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Kurumu, Eylül, Ankara (38), ICANAS, " Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Yurtta Sulh Cihanda Sulh (38. ICANAS Ankara, Türkiye 10-15, ss.17-29)
- Bulut, M. ve Tuğrul, M. (2016). "Osmanlı Filibe'sinin Sosyo- Ekonomik Durumuna Genel Bir Bakış", *Adam Akademi*, 611/85, (101-187).
- Çınar, H. ve Koyuncu, M. (2015). *Vakıflar Kaynakçası*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Çiftçi, C. (2004). "Bursa'da Para Vakıfları ve Kredi İşleyişi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23(36): 79-102.
- Çizakça, M. Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları, İstanbul, Bahçeşehir Üniversitesi, TÜSEV, [www.tusev.org.tr/.../Osmanlı_Donemi_Vakıflarının_Ekonomik_Boyutları\(1\)](http://www.tusev.org.tr/.../Osmanlı_Donemi_Vakıflarının_Ekonomik_Boyutları(1)).
- Döndüren, H.(2008). Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1): 1-24.

- Dumlu, E. (2015). *XVI. Yüzyıl'da Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar* (Ebusuud, İbn Kemal Çivizade, Birgivi). Erzurum: 303-337.
- Durmuş, M. ve Kaya, S. (2018). "Türkiye'de Vakıflar Üzerinde Yapılmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi (1984-2016)". *Vakıflar Dergisi*, (49): 131-146.
- Güner, D. (2005). İslam Hukukunda Mudarebe (Emek+Sermaye) Şirketinde Tarafların Hak ve Borçları, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 63.(1-2): 192-212.
- Heybeli, H.(2016). *XVIII. yüzyıl sonlarında Manisa Vakıfları (Şeriye Sicillerine Göre)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kayahan, C. ve Görkaş, İ. ve Önk, H. (2009). "Osmanlı Dönemi Bölgesel Kalkınmanın Finansman Aracı Olarak Para Vakıflarının Kullanımı", *The Journal of Accounting and Finance*, (44): 212-227.
- Kayahan, C. ve Görkaş, İ. ve Önk, H. (2016). "Osmanlı Dönemi Para Vakıflarıyla Günümüz Katılım Bankalarının Karşılaştırılması", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Afro-Avrasya Özel Sayısı): 70-90.
- Keskin, A. (2011). Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet Uygulamaları İçerisinde Para Vakıflarının Ekonomik Durumu, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Edirne.
- Özcan, T. (2008). Osmanlı Toplumuna Özgü bir Finansman Modeli: Para Vakıfları, Dosya, İslam Ülkeri arasında Ekonomik İşbirliği, *İstanbul Üniversitesi MÜSİAD*, Ekim.
- Sırım, V. (2017). Bir Finansman Kaynağı Olarak Vakıflar: Osmanlı Örneği, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmalar Dergisi*, 6(6): 173-188.
- Şenel, Ş. ve Tuyan, Z. (2009). "1926-1967 yılları arasında Türkiye Cumhuriyetinde Kurulan Tesisler (Vakıflar)", *Gazi Akademik Bakış*, 3(5): 123-141.
- Tabakoğlu, A. (2003). *Türk İktisat Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Teber, Ö. F. (2002). Osmanlı Toplumunda Bir Sosyal Kurum Olarak Vakıf Çeşitleri ve İşleyişi, *Dini Araştırmalar*, Ocak-Nisan, 4(12): 197-205.
- Terzi, A. (2013). "Katılım Bankacılığı: Kitaba Uymak mı? Kitabına Uydurmak mı?", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, (Karadeniz Özel Sayısı), 9(6).
- Tuğrul, M. ve Bulut, M. (2017). "Bir Mikrofinans Modeli Olarak Osmanlı Para Vakıflarının Karşılaştırmalı Analizi: Edirne, Filibe, Selanik, Tekirdağ ve Üsküp Para Vakıfları", *Adam Akademi*, 7(2): 289-302.

- Usta, S. (2016). "Trabzon'da Para Vakıfları (1550-1650)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, (20) :55-76.
- Ülker, Y. ve Toroman, C. (2012). "Osmanlı Devletinin Sosyal ve Ekonomik Hayatında Para Vakıflarının Rolü ve Muhasebe Uygulamaları", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2): 55-84
- Yılmaz, E. (2014). "Yeni bir Finansman Araç olarak Sukuk Çeşitleri Türkiye Uygulaması ve vergilendirilmesi", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 81-100.